

Kraków 2009

ANALIZA RYNKU TURYSTYCZNEGO JAMAJKI

Michał Leochnowski

IV TiR/d GR. ORT 2

Nr indeksu 32650

Spis treści

WSTĘP.....	3
Problematyka pracy.....	3
Uzasadnienie tematu pracy.....	3
Układ pracy.....	3
Wykorzystane źródła.....	3
.....	3
ROZDZIAŁ I - PODSTAWOWE INFORMACJE O JAMAJCE.....	3
1.1. Wprowadzenie.....	3
1.1.1. Położenie, powierzchnia i przeszłość geologiczna.....	3
1.1.1. Demografia.....	5
1.1.2. Gospodarka.....	5
1.1.3. Historia zasiedlania wyspy.....	6
1.2. Warunki rozwoju turystyki.....	6
1.2.1. Naturalne warunki rozwoju turystyki.....	6
1.2.2. Regiony koncentracji ruchu turystycznego.....	6
1.2.3. Dostępność komunikacyjna.....	15
ROZDZIAŁ II - RYNEK RECEPCJI TURYSTYCZNEJ.....	15
2.1. Terminologia stosowana w analizie.....	15
2.2. Sytuacja i kondycja przemysłu turystycznego na Świecie w 2007 roku.....	15
2.2.1. Rynek Jamajki jako część subregionu Karaibskiego w międzynarodowym ruchu turystycznym.....	16
2.3. Wielkość i struktura przyjazdów na Jamajkę.....	17
2.3. Długość pobytu.....	26
.....	28
2.4. Cele wizyty.....	28
2.5. Dochody z turystyki przyjazdowej.....	28

2.5.1. Wydatki turystów.....	28
2.6. Środki lokomocji.....	29
2.7. Profile turystów przyjeżdżających na Jamajkę.....	31
2.7. Odwiedzane regiony.....	31
2.8. Miejsca zakwaterowania.....	31
2.9. Zatrudnienie w sektorze usług hotelarskich.....	32
ROZDZIAŁ III - RYNEK EMISJI TURYSTYCZNEJ.....	32
3.1. Jamajka jako kraj typowo recepcyjny.....	32
3.1.1. Turystyka mieszkańców Karaibów w międzynarodowym ruchu turystycznym w regionie Karaibskim	32
3.1.2. Próba odniesienia mobilności turystycznej mieszkańców Karaibów do mieszkańców Jamajki.....	41
3.2. Emigracja mieszkańców Jamajki jako główna forma ich międzynarodowej ruchliwości....	41
.....	41
ROZDZIAŁ IV - ZNACZENIE RYNKU TURYSTYCZNEGO JAMAJKI DLA POLSKI.....	41
4.1. Znaczenie rynku turystycznego Polski dla Jamajki.....	41
4.2. Przyjazdy turystów do Polski w 2007 roku.....	41
.....	41
4.2.1. Udział przyjazdów Jamajczyków w przyjazdach do Polski.....	42
4.3. Charakterystyka przyjazdów turystów zagranicznych w 2007 roku.....	42
4.3.1. Cele przyjazdów.....	42
4.3.2. Długość pobytu.....	42
.....	42
4.3.3. Sposób organizacji przyjazdów.....	42
4.3.4. Baza noclegowa.....	42
4.3.5. Odwiedzane regiony (województwa).....	43
4.3.6. Wielkość i struktura wydatków turystów w 2007 roku.....	43
4.4. Kraje emitujące najwięcej turystów do Polski, a wysokość PKB. Podsumowanie.....	43
ZAKOŃCZENIE.....	43

<u>Bibliografia.....</u>	<u>44</u>
<u>Witryny internetowe.....</u>	<u>44</u>
<u>Spis rysunków.....</u>	<u>45</u>
<u>Spis tabel.....</u>	<u>46</u>
<u>Załączniki.....</u>	<u>47</u>

WSTĘP

Problematyka pracy

W poniższej pracy została przeprowadzona szczegółowa analiza rynku turystycznego Jamajki w odniesieniu do poszczególnych regionów jak i całego świata, która, miała na celu zbadanie jak prężnie ów rynek prosperuje oraz jak ważną składową stanowi dla gospodarki kraju. Pozwoliła wykazać liczbowo i procentowo wielkości i strukturę w ruchu turystycznym z uwzględnieniem wielu różnorodnych zmiennych, jak również innych czynników kształtujących jego charakter. Praca pozwoliła również ocenić, jakie znaczenie ma ten kraj z punktu widzenia kraju emisyjnego.

Uzasadnienie tematu pracy

Autor pracy podjął się analizy rynku turystycznego Jamajki ponieważ jest to jedna z najbardziej rozpoznawalnych marek w świecie. Jamajka pomimo swoich niedużych rozmiarów kojarzona jest z wakacjami na najwyższym poziomie, luksusem, przyciągając tym samym turystów z całego świata. Ten niezwykle fenomen zawdzięcza nie tylko tropikalnemu klimatowi i specyficznemu położeniu, egzotycznej naturze i niespotykanym nigdzie indziej, przepięknym krajobrazom, ale również swojego rodzaju tajemniczości i mistycyzmowi, związanemu m.in. z życiem i twórczością Boba Marleya oraz ruchem Rastafari. Obecnie w dobie globalizmu jesteśmy świadkami jak w ostatnich latach „kultura Jamajki” - a zatem muzyka reggae, dready, sposób ubierania itd - przeniknęły do polskiej kultury, przekształcając się w pewnego rodzaju popkulturę. Stały się modne i pożądane przez wielu, szczególnie młodych ludzi. Czy jednak ta niewielka wysepka ma w sobie siłę, aby z taką samą mocą przyciągać ludzi jak to miało miejsce do tej pory, czy jej magia sprawi, iż turyści dalej będą wybierali właśnie Jamajkę na podróż, nierzadko swojego całego życia? Czy nowe trendy i wzorce kulturowe z wyspy w dalszym ciągu tak mocno i intensywnie będą rozprzestrzeniać się i przenikać do kultury masowej, oddziałując tym samym w procesie globalizacji? Muzyka reggae, która narodziła się właśnie na Jamajce zdobyła rzesze fanów na całym świecie, także i w Polsce. Spowodowało to większe zainteresowanie Jamajką ludzi, którzy dotychczas w dużej mierze posiadali o niej bardzo słabe i nierzadko błędne wyobrażenie. Obecnie większa ilość kanałów komunikacji pozwala na coraz lepszy przepływ informacji pomiędzy wyspą, a światem, a co za tym idzie, również lepszą jej promocję. Tylko wnikliwa analiza rynku turystycznego pozwoli w przybliżeniu odpowiedzieć na pytania, jak duży z punktu widzenia turystyki potencjał

posiada Jamajka, czy dobrze i racjonalnie go wykorzystuje oraz umożliwi prognozę na przyszłość.

Układ pracy

Całość pracy została podzielona na cztery główne rozdziały, składające się z podrozdziałów. W rozdziale pierwszym autor prezentuje podstawowe informacje dotyczące Jamajki, jej położenia, demografii, gospodarki, historii, głównych regionów turystycznych i komunikacji. Drugi - najbardziej rozbudowany rozdział - zawiera szczegółowe analizy związane z recepcją turystów, w tym liczbą i strukturą przyjazdów z podziałem na główne regiony recepcji, rodzaje zakwaterowania, cele przyjeżdżających, długość pobytu i związane z tym wydatki oraz środki lokomocji jakimi podróżują turyści. Rozdział trzeci stanowi analizę kraju pod kątem emisji turystów. W ostatnim rozdziale zbadane jest znaczenie Jamajki dla Polski z punktu widzenia rynku turystycznego. Zakończenie stanowi podsumowanie wszystkich rozdziałów.

Wykorzystane źródła

W celu zebrania jak największej ilości informacji autor korzystał z wielu różnorodnych źródeł, z których szczególnie pomocny w tworzeniu pracy okazał się raport Annual Travel Statistic 2007 przygotowany przez Jamaica Tourist Board. Wiele informacji zostało zaczerpniętych z opracowań innych autorów na temat Jamajki jak i całego regionu karaibskiego, jednakże ze względu na aktualność przedstawionych danych, zasadnicze znaczenie mają witryny internetowe, głównie oficjalnych organów statystycznych.

ROZDZIAŁ I - PODSTAWOWE INFORMACJE O JAMAJCE

1.1. Wprowadzenie

1.1.1. Położenie, powierzchnia i przeszłość geologiczna

Jamajka to państwo, które znajduje się na wyspie mającej tę samą nazwę. Leży na Morzu Karaibskim na południe od Kuby i na zachód od Haiti stanowiąc trzecią co do wielkości wyspę archipelagu Wielkich Antyli. Do Jamajki należą także dwie niewielkie wyspy oddalone od niej o około 70 km, leżąca na południe od Jamajki wyspa Pedro Cays oraz

położona na południowy wschód - Morant Cays. Nazwa Jamajka pochodzi od słowa „Xaymaca”, które to w języku zamieszkujących tu niegdyś Indian Arawaków oznaczało krainę lasów i wody.

Powierzchnia wyspy zajmuje 11,42 tys. km². Wyspa ciągnie się 235 km z zachodu na wschód, od Negril, aż po cypel Morant Point, osiągając w najszerszym miejscu 82 km. Ponad połowa kraju wznosi się 300 m ponad poziom morza. Najwyższy szczyt - Blue Mountain Peak - ma 2256 m i znajduje się w odległości 16 km od nadbrzeżnej równiny na wschód od Kingston. Jamajka jest podzielona na 3 hrabstwa (Surrey, Middlesex, Cornwall), a te z kolei na 14 regionów. Stolicą jest Kingston (590 tys. mieszkańców), a inne większe miasta to: Spanish Town (155 tys. mieszkańców), Montego Bay (83 tys. mieszkańców), May Pen, Mandeville, Port Antonio i Black River.

Jamajka posiada ustrój monarchii konstytucyjnej i jest członkiem Wspólnoty Narodów. Naczelną władzę sprawuje gubernator generalny, który reprezentuje głowę państwa - czyli monarchę brytyjskiego. Władza ustawodawcza należy do dwuizbowego parlamentu: Senatu składającego się z 21 senatorów mianowanych przez gubernatora oraz Izby Reprezentantów liczącej 60 osób wyłanianych w wyborach powszechnych. Językiem urzędowym jest angielski, jednak powszechnie używa się również miejscowego dialektu - patois, a także języka kreolskiego. Obowiązującą walutą jest dolar jamajski.

Jamajka jak i sąsiadujące z nią wyspy na Morzu Karaibskim wykształciły się z wypiętrzenia wulkanicznego miliony lat temu. Niższe tereny wokół wierzchołków wyłoniły się ok. 30 mln lat temu. Dwie trzecie wyspy nadal pokrywa czapa białego wapienia, będącego pozostałością szkieletów morskich organizmów - stanowiący obecnie wyżynę z rozwiniętymi formami krasowymi. Proces kształtowania się tego obszaru osiągnął punkt kulminacyjny ok. 20 mln lat temu wraz z powstaniem wyspy. Cockpit

Country oraz niezliczone jaskinie zdradzają oceaniczne pochodzenie wyspy. Zaliczają się do nich Twin Sisters na wybrzeżu Hellshire niedaleko Kingston oraz szereg niesamowitych pieczar w rejonie Cockpit, zwanych Windsor Caves, które ciągną się przez niemal 3 km.

Rys.1. Mapa Karaibów

Źródło: Witryna Internetowa: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e4/LocationJamaica.svg>

Rys.2. Mapa Jamajki

Źródło: Witryna Internetowa: http://www.scubalinx.com/caribbean/jamaica/map_jamaica_468284.gif

Tab.1. Podstawowe informacje o Jamajce

JAMAJKA - podstawowe informacje w pigułce

języki urzędowe	Angielski
języki używane	angielski, kreolski, jamajski(patois)
stolica państwa	Kingston
ustrój polityczny	monarchia konstytucyjna
głowa państwa	królowa Elżbieta II, a w jej imieniu gubernator generalny Patrick Allen
Szef rządu	premier Bruce Golding
Położenie	Karaiby, wyspa na Morzu Karaibskim położona na południe od Kuby
Klimat	tropikalny; gorący i wilgotny; umiarkowany w głębi lądu
Współrzędne geograficzne	18 15 N, 77 30 W
Powierzchnia całkowita	10 991 km ² (160 miejsce na Świecie)
Długość linii brzegowej	1 022 km
wody śródlądowe	160 km ² (1,45%)
całkowita liczba ludności (2008)	2 804 334 (138 miejsce na Świecie)
gęstość zaludnienia	255 osób/km ²
Jednostka monetarna	1 dolar jamajski (JMD) = 100 centów
Uzyskanie niepodległości	od Wielkiej Brytanii i Indii Zachodnich 6 sierpnia 1962
Religia dominująca	protestantyzm ok 61%
Strefa czasowa	UTC -5
Domena internetowa	Jm
Kod telefoniczny	+1 876
PKB	14,37 mld USD
PKB na jednego mieszkańca	7 700 USD
bezrobocie	10,1%.

inflacja	22,5%
Przyrost naturalny	0,78%

Źródło: Witryna Internetowa: <http://przewodnik.onet.pl/1147,2,info.html>

1.1.1. Demografia

Jamajkę zamieszkuje 2 804 334 osób (dane z 2008 roku) z czego 90% stanowią Afroamerykanie będący potomkami dawnych niewolników, innymi mieszkańcami są Mulaci (7%), Hindusi (1%), Zambos, Biali, Chińczycy czy osoby pochodzenia indiańskiego bądź arabskiego. Ta niezwykła mieszanka dała początek narodowemu mottu: "Z wielu narodów - jeden".

Spółeczeństwo cechuje znaczne zróżnicowanie religijne. Działa tu ponad 100 wyznań chrześcijańskich oraz sekt i kultów synkretycznych. Wśród głównych religii należy wymienić: protestantyzm (62,5%, w tym adwentyści dnia siódmego 10,8%,

zielonoświątkowcy 9,5%, inne kościoły charyzmatyczne 8,3%, baptyści 7,2%, Kościół Boga Nowego Testamentu 6,3%, Kościół Boga na Jamajce 4,8%, Kościół Boga Proroków 4,3%, anglikanie 3,6%, inne 7,7%), katolicyzm (2,6%) Rastafarianizm, a także Islam, Buddyzm, Hinduizm i Judaizm. Rastafarianizm jest kwalifikowany jako wyznanie, chociaż jest to raczej określenie sposobu życia, który to sposób wykracza poza samą tylko religię. Ruch Rastafari, za którego początek można przyjąć lata 30 XX wieku, czcił przez swoich wyznawców jako jedyne i prawdziwego Boga - Haile Sellasiego - późniejszego cesarza Etiopii. Rasta wierzą, że ich Syjonem jest właśnie Etiopia.

Gęstość zaludnienia na wyspie wynosi 255 os/km². Najgęściej zaludniona jest południowo-wschodnia część wyspy, gdzie zlokalizowana jest stolica państwa. Pomimo wysokiego przyrostu naturalnego wynoszącego 14,01‰ przyrost rzeczywisty na Jamajce wynosi niecałe 0,8‰. Jest to spowodowane bardzo wysokim wskaźnikiem emigracji Jamajskiego społeczeństwa, wynoszącym -5,7. Jamajczycy emigrują głównie do Stanów Zjednoczonych, Kanady i Wielkiej Brytanii. Pomimo, że nadal bardzo wielu Jamajczyków emigruje z kraju, tendencja ta i tak jest znacząco niższa niż w roku 2001, kiedy to liczba ta była prawie dwukrotnie wyższa od obecnej. Tak więc daje się zauważyć wyraźne zahamowanie tego zjawiska na przestrzeni ostatnich lat. Przeciętna długość życia mężczyzn to 72 lata, kobiety żyją średnio o 3 lata dłużej. Ludność miejska stanowi lekko ponad połowę ogółu mieszkańców. Przeciętnie na 100 kobiet przypada 98 mężczyzn.

Rys.3. Struktura płci mieszkańców Jamajki w 2008 roku

Źródło: Witryna Internetowa: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/jm.html>

Rys.4. Struktura wiekowa mieszkańców Jamajki w 2008 roku

Źródło: *Ibidem*

1.1.2. Gospodarka

Podstawą ekonomii kraju jest eksploatacja boksytów (początek wydobywania boksytów na Jamajce miał miejsce w połowie XX w. Kraj ten zajmuje pod tym względem jedno z czołowych miejsc na Świecie. Ogromną rolę odgrywają również dochody z turystyki. Gospodarka Jamajki jest silnie uzależniona od usług, które przynoszą obecnie ponad 60% PKB. Znaczenie rolnictwa zmniejsza się. Na wyspie uprawia się między innymi: trzcinę cukrową, palmę kokosową, cytrusy, kakaowiec, awokado, banany. Rozwinięty jest także przemysł spożywczy (destylarnie rumu, cukrownie, produkcja tytoniu oraz kawy), a także przemysł papierniczy, petrochemiczny, budowlany, włókienniczy oraz hutnictwo aluminiowe (obecnie większość wydobywanych boksytów przetapia się na miejscu w aluminium).

Większość wpływów dewizowych przynosi turystyka, przekazy z zagranicy oraz wydobywanie boksytów i produkcja aluminium. Przekazy z zagranicy stanowią około 20% PKB, tyle samo co turystyka, z której wpływy wynoszą niecałe \$2,7 mld, co odpowiada prawie 105% wartości całego eksportu Jamajki.

Wskaźniki te są dowodem na to, jak istotne, a wręcz podstawowe znaczenie dla tego kraju ma turystyka przyjazdowa. Gospodarka Jamajki bardzo ucierpiała wskutek huraganu Dean w sierpniu 2007 roku. Poważnymi przeszkodami długoterminowego rozwoju są wysokie, choć stale malejące stopy procentowe, rosnąca konkurencja zagraniczna, niestabilny kurs waluty, znaczny deficyt w handlu zagranicznym, wysokie bezrobocie (w tym i to ukryte) oraz stosunek zadłużenia do PKB wynoszący 124.1%. Potężne obciążenie długiem - wartość w przeliczeniu na jednego mieszkańca daje Jamajce czwarte miejsce na świecie - jest wynikiem rządowych dotacji dla kulejących gałęzi gospodarki, zwłaszcza sektora finansowego w połowie i pod koniec lat dziewięćdziesiątych. Po spadku inflacji, do 7% na

koniec 2007 roku, wzrosła ona w 2008 jako wynik wysokich cen importowanej na Jamajkę żywności i ropy. Przewiduje się jednak jej ponowny spadek w 2009 w związku ze spadkiem cen ropy na świecie. Obecnie inflacja na Jamajce wynosi 22,5% (na rok 2008). Wysokie bezrobocie wpływa na wzrost przestępczości, w tym wojny gangów na tle handlu narkotykami.

Najniższy udział w wytworzeniu PKB jest notowany w rolnictwie choć ziemie uprawne zajmują ok. ¼ powierzchni kraju (w tym grunty orne, łąki i pastwiska ok. 16%, plantacje stanowią 10 % powierzchni). Najważniejsze znaczenie mają głównie: trzcina cukrowa, drzewa cytrusowe, banany, palma kokosowa, bataty, jams, kawa, kakao, kukurydza. Hoduje się głównie kozy, bydło oraz trzodę chlewną.

Rys.5. Udział w PKB w 2008 roku

Źródło: Ibidem

Rys.6. Struktura zatrudnionych w 2008 roku

Źródło: Ibidem

Produkt Krajowy Brutto Jamajki wynosi 14,37 mld USD, co w przeliczeniu na mieszkańca daje 7 400 USD. Wzrost PKB w 2008 roku przyjął ujemną wartość -0,6%. Zadłużenie zagraniczne sięga 10,38 mld USD, a stopa bezrobocia 10,1%.

Od wielu lat na Jamajce występuje wysoki, ujemny bilans handlowy (eksport - 2,57 mld USD; import - 7,19 mld USD). Ponad połowę eksportu stanowią złoża surowców mineralnych, a ponadto żywność (w tym głównie banany), artykuły chemiczne oraz maszyny przemysłowe. Importerami produktów z Jamajki są głównie Stany Zjednoczone, Kanada, Chiny, Kraje Europy Zachodniej oraz Japonia. Importuje się przede wszystkim ropę naftową, paliwa oraz maszyny - głównie ze Stanów Zjednoczonych, Trynidadu i Tobago. W 1973 roku Jamajka będąc jednym z państw założycielskich została członkiem CARICOMu (Karaibskiej Wspólnoty i Wspólnego Rynku).

1.1.3. Historia zasiedlania wyspy

Pierwsi na wyspę przybyli Arawakowie z Ameryki Południowej około 2500 lat temu, nazywając ją Xaymaca. W 1494 roku wyspa została odkryta przez Krzysztofa Kolumba i

weszła pod panowanie hiszpańskie. Hiszpanie nazwali tę wyspę Santiago i rozpoczęli jej kolonizację, zajmując się uprawą trzciny cukrowej na plantacjach, na których do pracy przymusowej wykorzystali miejscowych Indian, a następnie mieszkańców Afryki, których tu sprowadzali. W XVII wieku na wyspę zaczęli przybywać inni Europejczycy m.in. Anglicy, Francuzi i Holendrzy, zajmujący się piractwem i przemysłem. Miasto Port Royal stanowiło dla nich schronienie i główną siedzibę. W 1655 roku wyspa dostała się w posiadanie Brytyjczyków, a 15 lat później Hiszpania zrzekła się jej na mocy postanowień traktatu Madryckiego. Od tego czasu rozpoczął się stopniowy rozwój gospodarczy, opierający się na handlu niewolnikami i uprawie trzciny cukrowej z której Anglicy wytwarzali rum w swoich wytwórniach, pierwszą z nich założono w 1661 roku. W 1692 roku założyli oni dzisiejszą stolicę - Kingston. Wyspa była centrum handlu niewolniczego, niewolnicy często uciekali w głąb wyspy tworząc enklawy z których wyłoniła się mniejszość etniczna Maronów. W 1692 roku Port Royal został dotknięty silnym trzęsieniem ziemi, a kilka lat później doszczętnie zniszczony wielkim pożarem. W 1833 roku zniesiono niewolnictwo na wyspie. W 1865 roku wyspa uzyskała konstytucję nadającą jej status kolonii, który został utrzymany do roku 1945, kiedy to wybuchło powstanie murzyńskie, spowodowane pogarszającymi się warunkami życia ludności murzyńskiej (powstanie w Morant Bay). 1872 roku stolica wyspy została przeniesiona ze Spanish Town do Kingston.

W 1938 roku na wyspie zaczęły powstawać organizacje polityczne, pierwszymi z nich były związki zawodowe z których wyłoniły się w przyszłości jamajskie partie polityczne. Wybory samorządu w 1944 roku wygrała konserwatywna Partia Pracy. W 1945 roku urodził się legendarny Jamajczyk - Robert Nesta Marley. W 1962 roku Jamajka uzyskała niepodległość, stając się monarchią konstytucyjną, a głową państwa została brytyjska królowa Elżbieta II, reprezentowana przez gubernatora, który mianuje rząd na czele z premierem.

W latach 60. XX wieku na wyspie bardzo wielu wyznawców znalazł ruch rastafarian, którzy żądali swojego przeniesienia do Afryki (tzw. Exodus), a cesarza Etiopii - Haile Sellasiego - uznawali za swojego jedynego władcę.

1.2. Warunki rozwoju turystyki

1.2.1. Naturalne warunki rozwoju turystyki

Wyspa posiada bardzo dobrze rozwiniętą linię brzegową z licznymi zatoczkami, przylądkami i półwyspami. Otoczona jest rafą koralową. Wnętrze kraju zajmują głównie pasma wyżyn i gór z kulminacją w masywie Gór Błękitnych (2265 m n.p.m.) na wschodzie wyspy. Niewielkie obszary nizinne występują głównie wzdłuż wybrzeży. W

północno-zachodniej, wapiennej części, występują silne procesy krasowe, tworzące leje i jaskinie w rejonie Cockpit Country. Zdarzają się również trzęsienia ziemi (katastrofalne w skutkach z 1692 oraz z 1907), a także częste huragany (h. Charlie z 1951 roku, h. Gilbert z 1988 roku czy h. Ivan z 2004 roku). Naturalną szatę roślinną tworzą wilgotne lasy równikowe, krzaczasta formacja chaparral i sawanny. Prawie cała obecna roślinność została sprowadzona przez ludzi lub przyniesiona przez ptaki. Europejczycy dali początek trzcinnie cukrowej, bananowcom, owocom cytrusowym oraz orzechom kokosowym. Jedną z nielicznych roślin miejscowych stanowi drzewo pimentowe, z którego pozyskuje się ziele angielskie, a także mahoe - narodowe drzewo Jamajki. Wzdłuż rzek spotyka się lasy galeriowe, a wybrzeża na znacznych odcinkach porastają namorzyny. Na wyspie występuje około 800 gatunków endemitycznych, w tym przede wszystkim paproci oraz orchidei i roślin bromeliowatych. Całą wyspę bujnie porasta także przywieziony z Chin bambus. Mieszkają tu szczury, mangusty, nietoperze, królik jamajski, manaty, krokodyle, gekony, papugi oraz występujący wyłącznie na Jamajce koliber czarnogłowy. Na wybrzeżu Hellshire nadal żyje około 100 wielkich legwanów, które przez długi czas uważano za wymarłe.

Jamajka pozostaje pod wpływem wilgotnego i gorącego klimatu zwrotnikowego. Średnia temperatura notowana w stolicy (Kingston) podlega nieznacznym wahaniom rocznym i wynosi od 25 do 28°C.

Na wyspie jest bardzo dobrze rozwinięta sieć rzeczna, na którą składa się ponad 120 rzek i strumieni, występują także źródła mineralne. W południowo-zachodniej części można spotkać tereny bagniste i mokradła, które stanowią $\frac{1}{5}$ powierzchni kraju. Średnia roczna suma opadów oscyluje wokół 2000 mm.

1.2.2. Regiony koncentracji ruchu turystycznego

Rozwój turystyki na Jamajce nastąpił na większą skalę po utracie przez Amerykanów uzdrowisk na Kubie, wskutek zmiany ustroju w tym państwie. Obok istniejącego wówczas kąpieliska w Port Antonio, zabudowano odcinek północnego wybrzeża pomiędzy Montego Bay, a Ocho Rios. Montego Bay jest obecnie jednym z najliczniej odwiedzanych miejsc w regionie Karaibskim, które stanowi największą konkurencję dla meksykańskiego Acapulco. Port lotniczy Montego Bay przyjmuje codziennie ponad sto samolotów, z czego większość w ruchu międzynarodowym. Poza kurortami nadmorskimi duże znaczenie mają także powstałe na obszarach wapiennych uzdrowiska Balacława i Ewarton.

Dużą atrakcję stanowi także Park Narodowy Gór Błękitnych oraz zachowane z okresu kolonialnego zabytki w Port Royal czy Spanish Town (niegdyś Santiago de la Vega).

Jamajka oferuje możliwość wypoczynku na pięknych, szerokich i piaszczystych plażach, kąpiele morskich w jej ciepłych i krystalicznie czystych wodach, spędzenie wakacji w jednym z mnóstwa luksusowych hoteli, apartamentów i willi. Niepowtarzalną atmosferę wyspy tworzą także, wiecznie tętniące życiem miasteczka, gdzie w lokalnych barach i nadmorskich kurortach słychać dźwięki muzyki reggae. To właśnie na Jamajce muzyka ta została zapoczątkowana, a jeden z jej prekursorów, niekwestionowany król reggae - Bob Marley - po dziś dzień jest czczony i traktowany jak bohater narodowy. Wiele osób przyjeżdża na wyspę specjalnie po to, aby oddać mu hołd, zobaczyć miejsce w którym dorastał, żył i które tak bardzo kochał. Nie mniejszą atrakcją dla odwiedzających wyspę turystów jest możliwość skosztowania słynnego jamajskiego rumu. Jamajka znana jest również jako kraj świąt, imprez i festiwali. Jamajczycy lubią bawić się tak często jak to tylko możliwe co jeszcze bardziej przyciąga i zachęca turystów.

Kingston

Stolica Kingston to ważny port morski i lotniczy kraju. Miasto założone zostało przez Anglików w 1693. Znajduje się w nim m.in. muzeum Boba Marleya oraz wytwórnia płytowa Tuff Gong, którą on sam założył. Znajdują się tu także Muzeum Narodowe, piękna posiadłość pierwszego czarnoskórego milionera wyspy - Devon House, tropikalne Ogrody Botaniczne Hope, Narodowa Galeria, Narodowy Teatr Tańca, Hiszpańskie Miasto

wraz z Katedrą St James oraz oddalony o 20 km Port Royal, z zachowanym z okresu kolonialnego Fortem Charles, związanym ze słynnymi piratami wśród których można wymienić Henrego Morgana czy Czarnobrodego.

Montego Bay

Montego Bay to zdecydowanie najbardziej luksusowy i najpopularniejszy nadmorski kurort Jamajki. Znajduje się tu duży park wodny, mnóstwo wspaniałych miejsc do nurkowania oraz wiele sklepów i restauracji. Jest to także przystań dla wielkich statków rejsowych podróżujących po Karaibach, które cumując do portu przywożą setki turystów szukających rozrywek i pragnących zwiedzić okolicę jak i spędzić swój dzień na morskich kąpielach. Warte zobaczenia są także: stare miasto z XVIII wieku, Rose Hall w którym według legendy straszy duch oraz znana, jedna z najpiękniejszych na całym Świecie plaża - Doctor's Cave.

Negril

Negril to najdłuższa miejscowość Jamajki, ciągnąca się przez ponad 10 km, ze swoją słynną 7 milową plażą, jest znana głównie z wielu sal koncertowych w których tutejsze grupy reggae dają codzienne występy. Warta odwiedzenia jest również słynna latarnia morska. W Negril znajduje się także jedyna na całej Jamajce plaża nudystów.

Falmouth

To zabytkowa miejscowość o kolonialnej architekturze, położona na wschód od Montego Bay. Szybki rozwój miasta w XVIII w. pozwolił na założenie sieci wodociągowej, szybciej niż miało to miejsce Nowym Jorku. W centrum miasta znajduje się zabytkowy rynek gdzie lokalna ludność sprzedaje swoje wyroby. Dużą popularnością wśród odwiedzających cieszy się dystrykt historyczny, gdzie znajdują się zabytkowe budowle w gregoriańskim stylu, takie jak Centrum Handlowe i Historyczne Alberta Georga, rezydencja Johna Tharpa, dom plantatora Edwarda Barretta, Greenwood Great House, Martha Brae Rafters' Village oraz anglikański Kościół Św. Piotra.

Port Antonio

Port Antonio to nieco zapomniana przez turystów miejscowość, leżąca na północno-wschodnim wybrzeżu Jamajki, około 100 km od stolicy Kingston. Port Antonio

był „sennym przybrzeżnym miastem” do 1880 roku, kiedy drobny handlarz Lorenzo Dow Baker zaczął eksportować banany z Jamajki i szczęśliwie wypromował Port Antonio jako cel podróży bogatych Amerykanów. Mały port stał się szybko rozwijającym się miastem. Znajdują się tu wspaniałe dzikie i nieco skalne plaże (w tym słynna Frenchman's Cove, Long Bay i Boston Bay) czy też piękna laguna Blue Hole. Lokalna ludność należy do najbardziej przyjaznych na całej wyspie. Miasto posiada także zabytki kultury kolonialnej, oraz stanowi prawdziwy duch wyspy, gdzie można podpatrzeć jak wygląda codzienne życie Jamajczyków jak i zakosztować wędkarstwa z „głębokiego morza”. Miasto to stanowi także świetny spot dla surferów - to tutaj występują najwyższe fale na Jamajce. Port Antonio stanowi także punkt wypadowy dla wycieczek w Góry Błękitne i w pasmo Johna Crowa.

Błękitna Laguna

Piękne krajobrazowo miejsce, położone nieopodal Port Antonio w Górach Błękitnych. Znajduje się tam jezioro o szmaragdowych wodach i wapiennym podłożu oraz wyjątkowo usytuowane domy. Legenda głosi iż błękitne wody nie mają dna i że zamieszkuje je potężny smok. Niedaleko laguny znajduje się także najwyższy szczyt wyspy - Blue Mountain Peak, skąd przy bezchmurnym dniu można obserwować panoramę całej Jamajki.

Rio Grande

Ta bajeczna rzeka spływająca z Gór Błękitnych to nie lada atrakcja dla osób szukających przygody. Turyści mogą wybrać się na rafting na jednej z bambusowych tratw (zwanych taksówkami) z wysokości 1000 metrów do samego ujścia rzeki w Morzu Karaibskim. Daje im to okazję do podziwiania pięknej V-kształtnej doliny usłanej polami palm bananowych. Jest to również niepowtarzalna możliwość zobaczenia jednego z największych i najpiękniejszych motyli świata, zamieszkujących ten teren.

Ocho Rios

Turystyczna miejscowość słynąca przede wszystkim z pięknego wodospadu na rzece Dunn. Sa tutaj także znakomite warunki do uprawiania sportów wodnych takich jak nurkowanie i żeglarstwo. Znajdują się tutaj także, obok Montego Bay, jedne z bardziej ekskluzywnych hoteli na Jamajce.

Południowe Wybrzeże

Region w którym uprawiana jest głównie eko-turystyka, teren w wielu częściach nie skażony jeszcze turystyką masową, gdzie na próżno jest szukać setek ekskluzywnych hoteli. Są za to krokodyle pływające w Black River, swobodnie biegające strusie w Parku Strusi Cashoo czy jeden z większych wodospadów na Jamajce - Y.S. Falls. Można dodatkowo wybrać się na penetrację jaskiń, które ciągną się w niektórych miejscach 12 mil pod ziemią. To właśnie na Południowym Wybrzeżu znajduje się kolejna przepiękna i rozslawiona plaża - Tressure Beach.

Mandeville

Mandeville to jedno z piękniejszych, zachowanych w angielskim stylu, miast na Jamajce. Położone w górzystej części wyspy, wygląda praktycznie tak samo jak 200 lat temu, a zabytkowe budowle dodają mu osobliwego uroku. Najważniejsze atrakcje miasta to Park Cecil Charlton, Bloomfield Great House, Posiadłość Huntington Summit, oraz XVIII wieczne domy, Marshall Pen i Roxborough. Jest to również świetne miejsce dla obserwatorów ptaków czy eksploratorów jaskiń.

Tab.2. Jamajskie Święta, imprezy i festiwale

wydarzenie/święto

Miejsce

STYCZEŃ

New Year's Day (1 stycznia)

Cała wyspa

Accompong Maroon Festival

Accompong

Jazz & Blues Festival

Montego Bay

Rebel Salute

Port Kaiser Sports Club, St. Elizabeth

LUTY

Bob Marley Week

Cała wyspa

Global Reggae Conference/ Reggae Academy Awards

Kingston

Fi Wi Sinting

Hope Bay, Portland

Sugar Cane Ball

Hopewell, Hanover

Ash Wednesday (25 lutego)

Cała wyspa

Symphony Under the Stars

Kingston

Jamaica Fat Tyre Festival

Ocho Rios

Spring Break

Negril i Montego Bay

MARZEC

Actor Boy Awards

Kingston

Jamaica Carnival

Kingston

Good Friday (10 marca)

Cała wyspa

Easter Monday (13 marca)

Cała wyspa

Jamaica Orchid Society Show

Kingston

Miss Jamaica Universe

Kingston

Port Royal Annual Seafood Festival

Port Royal, Kingston

Fun in The Sun

Kingston

KWIECIEŃ

St. Elizabeth Horticultural Show

Black River

Trelawny Yam Festival

Trelawny Parish

Montego Bay Yacht Club Easter Regatta

Montego Bay

Caribbean Veggiefest and Wellness Conference

Kingston

Treasure Beach Off-Road Triathlon

Treasure Beach

MAJ

Calabash Int'l. Literary Festival

Treasure Beach

Pirate's Gold: Rums of the Caribbean

Kingston

Redbones Blues Festival

Kingston

Labour Day (23-25 maja)

Cała wyspa

Style Week International

Kingston

CZERWIEC

Caribbean Fashion Week

Kingston

Diaspora Conference

Kingston

Epicurean Escape

Negril

Kingston On The Edge Urban Art Festival

Kingston

Ocho Rios International Jazz Festival

Ocho Rios

LIPIEC

17th Anniversary Reggae Sumfest 2009

Montego Bay

International Reggae Day

Kingston

Jamaica International Film Festival

Ocho Rios

National Dance Theatre Company Season of Dance

Kingston

Portland Jerk Festival

Port Antonio

Hi Pro Low-High Goal Family Polo Tournament

St. Ann's Bay

The Seville Emancipation Jubilee

Seville

Little Ochi Seafood Carnival

Little Ochi

Red Stripe Temptation Island (RTI)

Negril

SIERPIEŃ

Emancipation Celebration (1 sierpnia)

Cała wyspa

Independence Day (6 sierpnia)

Cała wyspa

Mello-go-round

Kingston

National Float Parade and Gala

Kingston

Swift River Bussu Festival

Port Antonio

WRZESIEŃ

19th Falmouth Yacht Club Fishing Tournament

Falmouth

National Tourism Awareness Week

Kingston

PAŹDZIERNIK

Africa Jamfest

Montego Bay

Annual Hook 'n Line Canoe Tournament

Treasure Beach
Heritage Fest
Kingston
International Squash Tournament
Negril
Merritone Family Reunion
Kingston
Montego Bay Yacht Club Marlin Tournament
Montego Bay
Oktoberfest
Kingston
Old Harbour Fish & Bammy Festival
Kingston
One Love Jamaica Classic
Montego Bay
Oracabessa Marlin Tournament
Oracabessa
Port Antonio International Marlin Tournament
Port Antonio
Port Royal Seafood Festival
Port Royal/Kingston

LISTOPAD

Mandeville Art Fair
Mandeville
Port Royal Music Festival
Port Royal
National Heroes Day (19 listopada)

Cala wyspa

St. Elizabeth Homecoming

St. Elizabeth

GRUDZIEŃ

East Fest

St. Thomas

Harbour Fest and Fireworks

Kingston

Jamaica Invitational Pro-Am

Tournament/Annie's Revenge IV

Montego Bay

Jamaica Open & Pro Am

Montego Bay

Kumba Mi Yabba Craft Fair

Kingston

LTM National Pantomime

Kingston

Reggae Marathon and Half Marathon

Negril

Christmas Day (25 grudnia)

Cala wyspa

Boxing Day (26 grudnia)

Cala wyspa

Źródło: Witryna Internetowa: http://www.destinationjamaica.travel/jamaica_calendar_of_events.php

1.2.3. Dostępność komunikacyjna

Jamajka, jak przystało na kraj o tak niewielkiej powierzchni, ma stosunkowo dobrze rozwiniętą sieć komunikacyjną. Długość dróg kołowych wynosi obecnie 21 552 km, na co składa się 15 937 km dróg utwardzonych (w tym 33 km autostrad) oraz 5 615 km nieutwardzonych. Z Kingston do Montego Bay oraz do Port Antonio można dostać się również za pomocą kolei, linie kolejowe na Jamajce mają długość ponad 340 km. Na wyspie znajduje się bardzo dużo mniejszych portów morskich, główny port usytuowany jest w stolicy kraju. Jamajka posiada 34 lotniska, z czego 11 o utwardzonej nawierzchni. Główny, międzynarodowy port lotniczy im. Normana Manleya znajduje się na półwyspie Palisadores, w Kingston. Drugie międzynarodowe lotnisko Sangster znajduje się w Montego Bay. Głównym przewoźnikiem w transporcie lądowym jest JUTC (Jamaican Urban Transit Company). Specjalnie dla turystów utworzona została JUTA (Jamaica Union for Travellers Association) oferująca przewozy komfortowymi autokarami i samochodami.

ROZDZIAŁ II - RYNEK RECEPCJI TURYSTYCZNEJ

2.1. Terminologia stosowana w analizie

Zgodnie z rekomendacją UNWTO w poniższej pracy zastosowanie znalazły terminy:

Odwiedzający - *każda osoba przyjeżdżająca do kraju nie będącego jej krajem zamieszkania przez okres co najmniej roku, celem wypoczynku, rekreacji, spędzenia wakacji, studiowania, poprawy zdrowia, w celu religijnym, w odwiedzinach krewnych i znajomych lub w celach biznesowych. Do odwiedzających zaliczają się zarówno turyści jak i odwiedzający jednodniowi.*

Turysta - *odwiedzający, który przebywa w odwiedzanym kraju co najmniej 24 godziny (przyjmuje się, że korzysta z noclegu).*

Odwiedzający jednodniowy - *odwiedzający, który przebywa w odwiedzanym mniej niż 24 godziny (przyjmuje się, że nie korzysta z noclegu).*

Pasażer rejsu - *specjalny typ odwiedzającego, podróżującego rejsowym statkiem pasażerskim.*

Jamajski emigrant - *każdy obywatel Jamajki, którego miejsce zamieszkania znajduje się poza Jamajką, a który odwiedza wyspę jako turysta.*

Wszystkie dane dotyczące recepcji turystycznej na Jamajce pochodzą z 2007 roku.

2.2. Sytuacja i kondycja przemysłu turystycznego na Świecie w 2007 roku

Rys.7. Przyjazdy turystów zagranicznych (w mln) z podziałem na główne regiony emisyjne w latach 2000, 2005 - 2007

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: UNWTO Tourism Highlights 2008 Edition, s.3.

Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) uznała rok 2007 jako kolejny rok wzrostu od czasu 2002 roku. Międzynarodowe przyjazdy na świecie osiągnęły liczbę 900 milionów, co stanowi lepszy o 6% wynik w stosunku do roku wcześniejszego. Rok 2007 upłynął pod znakiem zawirowań na rynku finansowym, rosnących odsetek przy jednoczesnym wzroście wymagań kredytowych, wzroście cen paliw oraz pojawiających się nowych problemach związanych ze zdrowiem i bezpieczeństwem.

Wśród ponad 50 milionów przyjazdów, stanowiących nadwyżkę w porównaniu z rokiem 2006 prawie 40 milionów czyli 80% tych przyjazdów zanotowała Europa wspólnie z Azją, przy czym Europa procentowo nieznacznie więcej od Azji. Pozostałe 20 % rozkłada się na pozostałe regiony – w kolejności malejącej: region Amerykański, Środkowy Wschód i Afryka.

2.2.1. Rynek Jamajki jako część subregionu Karaibskiego w międzynarodowym ruchu turystycznym

Rys.8. Przyjazdy turystów zagranicznych na Karaiby(w mln) w latach 2003-2007

Źródło: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. s.VIII.

Według Karaibskiej Organizacji Turystycznej (CTO) przyjazdy w regionie Karaibskim, będącym subregionem regionu Amerykańskiego, wzrosły w roku 2007 o 1,5% w stosunku do roku poprzedniego osiągając wartość 22,5 mln. Jest to bardzo nieduży wzrost, potwierdzający pewną stagnację rynku turystycznego Karaibów. Tym samym subregion Karaibski osiągnął 14%-owy udział w Regionie Amerykańskim oraz 2,5%-owy udział w ogólnoświatowym rynku przyjazdów.

Z wyszczególnieniem poszczególnych, głównych rynków emisyjnych, najmniejszy wzrost zanotowały Stany Zjednoczone - niecały 1%, Europa - 2,5% oraz Kanada - o 12,5% więcej niż w 2006 roku.

Podczas 2007 roku liczbę przyjazdów na Karaiby skutecznie obniżył akt prawnym „The Western Hemisphere Travel Initiative” nakładający na wszystkich amerykańskich obywateli powracających do USA (a zatem także wszystkich odwiedzających Karaiby) obowiązek posiadania ważnego paszportu przy przekraczaniu granicy. Odbiło się to bardzo

negatywnie na turystyce. Wyraźny spadek przyjazdów Amerykanów w stosunku do roku 2006 był szczególnie widoczny na Bahamach, Jamajce, St. Lucii oraz Dominikanie. Został on jednak zrekompensowany przez rynki emisyjne Kanady i Europy, które to zanotowały spory wzrost. Dla porównania, w 2006 roku niektóre kraje zanotowały bardzo wysoki wzrost przyjazdów zarówno z USA jak i pozostałych regionów Świata, między innymi Kajmany, Jamajka i Cancun w Meksyku (50%-owy wzrost). Najwięcej w regionie Karaibskim, bo prawie 4 mln osób odwiedziło Dominikanę, a także Kuba (ponad 2mln). Całkowita liczba pasażerów rejsowych statków pasażerskich wyniosła w 2007 roku prawie 20 mln, jest to lepszy wynik od poprzedniego roku o 2%.

Tab.3. Pasażerowie rejsów z podziałem na wybrane wyspy z regionu Karaibów

Wyspa	Ilość pasażerów rejsów	Zmiana w stosunku do 2006 w %
Bahamy	3 109 318	-4.0
Amerykańskie Wyspy Dziewicze	1 917 878	0.9
Kajmany	1 752 392	-9.2
St. Maarten	1 431 906	-0.4
Jamajka	1 179 504	-11.8
Antigua & Barbuda	672 788	42.7
Belize	622 753	-5.1
Barbados	616 354	14.3
St Lucia	610 165	69.7
Brytyjskie Wyspy Dziewicze	575 211	29.6

Źródło: Ibidem, s.IX.

Przychody z turystyki za rok 2007 wyniosły dla regionu Amerykańskiego 171 miliardów USD, co stanowi aż $\frac{1}{5}$ ogólnoświatowego przychodu z turystyki. Niespodziewanie, spośród wszystkich subregionów wyróżnionych przez UNWTO tylko dochód subregionu Karaibskiego zmniejszył się w stosunku do roku poprzedzającego (o -0,4%) gromadząc 22,6 mld USD.

2.3. Wielkość i struktura przyjazdów na Jamajkę

Łączna liczba przyjazdów wyniosła w 2007 roku 1 700 785 i była o 1,3% większa niż w roku 2006, kiedy liczba ta wyniosła 1 678 905. Wyspę odwiedziło wtedy 1 573 267 turystów czyli praktycznie tyle samo co przed rokiem, jamajscy emigranci przybyli w liczbie 127 518, a więc ich liczba w stosunku do 2006 roku wzrosła o ponad $\frac{1}{4}$. Pasażerowie rejsów to dodatkowo 1 179 504 przyjazdów, ten wynik jest jednak mniejszy o

ponad $\frac{1}{10}$ w stosunku do poprzedzającego roku 2006, który był pod tym względem rekordowy.

Rys.9. Struktura przyjazdów na Jamajkę

Źródło: Ibidem, s.X.

W pierwszej połowie 2007 roku nastąpił wyraźny spadek przyjazdów na Jamajkę średnio niemal o 3% w stosunku do roku 2006. W kwietniu spadek osiągnął największą wartość dochodzącą do prawie 8%. W drugiej połowie roku sytuacja się odwróciła - w ciągu tych 6 miesięcy Jamajkę odwiedziło średnio ponad 6% osób więcej niż rok wcześniej w tym samym okresie. Zaskoczeniem okazał się jednak nieznaczny spadek w sierpniu wynoszący ponad 3%. Największy wzrost liczby przyjazdów Jamajka zanotowała w październiku, kiedy liczba ta była prawie o 15% większa niż w 2006 roku.

Powodu dla którego nastąpił spadek przyjazdów w pierwszej połowie należy się upatrywać w akcie prawnym „The Western Hemisphere Travel Initiative”, który to akt zaczął obowiązywać z początkiem stycznia 2007 roku. Dotyczył on regulacji w sprawie przekraczania granic pomiędzy USA, a Karaibami, Meksykiem, Południową i Centralną

Ameryką, a także Kanadą, nakładając obowiązek posiadania paszportu w celu ponownego przekroczenia granicy, przy wjeździe do USA. Obowiązek taki został nałożony na wszystkie osoby, zarówno obywateli USA, stałych rezydentów jak i osoby przebywające na terenie Stanów Zjednoczonych innych narodowości. Drugim czynnikiem, który w znacznym stopniu przyczynił się do tego spadku było wprowadzenie przez CARICOM (Karaibska Wspólnota i Wspólny Rynek) specjalnej wizy, która miała zapewnić sprawne prowadzenie przygotowań do światowych mistrzostw w golfie - ICC Cricket World Cup. Pomimo, iż ograniczenie to nie wpłynęło znacząco na główne rynki emitujące turystów, głównie masowych, odwiedzających Jamajkę i całe Karaiby, to jednak miało niekorzystny wpływ na osoby uprawiające turystykę specjalistyczną. Trzecim bardzo ważnym czynnikiem były warunki pogodowe panujące zimą w USA. Jak podała Narodowa Administracja Oceanu i Atmosfery USA, zima w 2007 roku była najłagodniejszą zimą w tym kraju od 1880 roku. Tak dobra pogoda zniechęciła znaczną część potencjalnych turystów do wyjazdu na Karaiby, w tym na Jamajkę. Kolejna sprawa to fakt, że w 2006 roku na Jamajkę przyjechała znaczna część turystów wybierających wyspę, jako alternatywę dla zniszczonych huraganami z 2005 roku kurortów w Cancun w Meksyku. Kiedy jednak kurorty te pod koniec 2006 roku zostały naprawione, Jamajce ponownie przybyła konkurencja. Ostatnim czynnikiem powodującym spadek w przyjazdach na wyspę, była wizja zbliżającej się w USA recesji, która także wystraszyła dużą liczbę potencjalnych odwiedzających.

Rys. 10. Miesięczny rozkład liczby przyjazdów w latach 2003 - 2007

Źródło: Ibidem, s.3.

Rys.11. Przyjazdy na Jamajkę z podziałem na rynki emisyjne w latach 2005-2007

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.5.

Tab.4. Regiony i kraje emitujące turystów

Regiony i kraje emisji

Przyjazdy w 2006 r.

Przyjazdy w 2007 r.

Zmiana 2006/2007 w %

Ameryka Północna

1 344 290

1 323 182

-1,6%

USA

1 190 721

1 132 532

-4,9%

Kanada

153 569

190 650

24,1%

Europa

256 074

288 894

12,8%

Wielka Brytania

175 363

185 657

5,9%

Dania

1 191

1 076

-9,7%

Finlandia

320

279

-12,8%

Irlandia

3 066

3 940

28,5%

Norwegia

739

831

12,4%

Szwecja

1 085

1 359

25,3%

Grecja

221

187

-15,4%

Włochy

17 564

17 394

-1,0%

Portugalia

3 420

11 907

	248,2%
Hiszpania	
	7 427
	17 882
	140,8%
Austria	
	3 142
	2 551
	-18,8%
Belgia	
	4 774
	6 338
	32,8%
Francja	
	3 124
	3 587
	14,8%
Niemcy	
	19 668
	19 895
	1,2%
Luksemburg	
	282
	242
	-14,2%
Holandia	

	7 355
	7 804
	6,1%
Szwajcaria	
	2 842
	2 155
	-24,2%
Czechy i Słowacja	
	577
	653
	13,2%
Węgry	
	247
	316
	27,9%
Polska	
	655
	903
	37,9%
Rosja	
	1 094
	1 302
	19,0%
Ukraina	
	brak danych
	287

pozostałe kraje Europy

1 918

2 349

22,5%

Ameryka Łacińska

11 101

12 169

9,6%

Ameryka Środkowa

5 327

5430

1,9%

Ameryka Południowa

5 774

6 739

16,7%

Karaiby

55 948

62 967

12,5%

Inne kraje

11 492

13 573

18,1%

kraje afrykańskie

1 032

1 449

	40,4%
Izrael	
	983
	1 135
	15,5%
Arabia Saudyjska	
	26
	19
	-26,9%
Turcja	
	167
	240
	43,7%
Inne kraje Środkowego Wschodu	
	368
	458
	24,5%
Indie	
	586
	1 525
	160,2%
Pakistan	
	14
	79
	464,3%
Japonia	
	3 755

	3 049
	-18,8%
Chiny	
	976
	1 077
	10,3%
Tajwan	
	69
	54
	-21,7%
Korea	
	178
	238
	33,7%
Filipiny	
	627
	366
	-41,6%
Singapur	
	95
	137
	44,2%
Inne kraje azjatyckie	
	414
	520
	25,6%
Australia z Nową Zelandią	

	2 126
	3 179
	49,5%
pozostałe kraje	
	76
	48
	-36,8%
SUMA PRZYJAZDÓW	
	1 678 905
	1 700 785
	1,3%

Źródło: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.6.

Rys.12. Struktura przyjazdów w 2007 roku z podziałem na rynki emitujące

Źródło: Ibidem, s.5.

Zdecydowanie najwięcej bo aż $\frac{2}{3}$ wszystkich turystów przyjeżdżających na Jamajkę stanowią Amerykanie. Najczęściej wybierają oni na miejsca swojego pobytu Montego Bay - 27.1%, bardzo popularne jest także Ocho Rios - 25.4%, oraz także Negril - które staje się docelowym punktem dla 20.6% Amerykanów. Co jest jednak ciekawe, przeciętny Amerykanin spędza na wyspie 8 noclegów czyli krócej niż wynosi średni czas pobytu turystów na Jamajce - 9.6 noclegów. Powodem tego jest nieduża odległość pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, a Jamajką, co sprawia, że wyjazdy Amerykanów mają często charakter wyjazdów weekendowych. Zdecydowanie najwięcej, bo aż 2 na 5 Amerykanów przyjeżdżało z regionu Północno-wschodniego. Nieco mniej bo 30% wszystkich przyjazdów z USA wygenerował region Południowy, co stanowiło ponad $\frac{1}{3}$ więcej niż region Środkowo-Zachodni. Najmniej Amerykanów przyjechało z regionu Zachodniego - niecałe 7%.

Kolejną grupę najczęściej odwiedzających Jamajkę stanowią Kanadyjczycy. Przeciętnie co dziewiąta osoba przyjeżdżająca na wyspę to mieszkaniec Kanady. Przyjazdy z Europy stanowią nieco mniej niż $\frac{1}{5}$ wszystkich przyjazdów na Jamajkę. W roku 2007 zanotowano prawie 13%-owy wzrost w stosunku do roku 2006. Najwięcej turystów przyjeżdża z Wielkiej Brytanii, Niemiec, Hiszpanii oraz Włoch. Średni pobyt Brytyjczyków wynosił ponad 16 dni. Hiszpania z kolei może pochwalić się wyjątkowo dużym wzrostem przyjazdów w stosunku do 2006 roku bo aż o 140%. Przyjazdy z terenów Karaibów stanowią niecałe 4% i jest to wynik o $\frac{1}{8}$ lepszy niż przed rokiem. O $\frac{1}{10}$ wzrosły także przyjazdy z terytoriów Ameryki Łacińskiej, z której to na Jamajkę przyjeżdża co 100 turysta.

Inną kategorię stanowią rejsy pasażerskie. Jak podaje Międzynarodowe Stowarzyszenie Rejsów Pasażerskich rok 2007 przyniósł 4% wzrost w tym sektorze, w porównaniu z 2006. W 2007 roku łączna liczba pasażerów wyniosła 12,6 mln, z czego ponad $\frac{5}{6}$ stanowili Amerykanie. 40% wszystkich szlaków rejsowych statków pasażerskich na świecie znajduje się na Karaibach.

Sezonowo, w porównaniu z rokiem 2006, widoczny jest prawie 2%-owy wzrost liczby turystów podróżujących statkami pasażerskimi na Jamajkę zimną, lato zanotowało bardzo duży spadek, bo aż o $\frac{1}{5}$ turystów mniej niż przed rokiem. Może to być związane z nowymi trendami w turystyce jakie coraz częściej sprawiają, że turyści zamieniają wczasy typowo wypoczynkowe na bardziej aktywne, łączące wiele dyscyplin, w tym zwiedzanie, tramping, poznawanie kultury ludności miejscowej itp.

Podobnie jak przed rokiem oraz w latach poprzednich, Jamajka zajęła pierwsze miejsce w rankingu najlepszych rejsowych destynacji świata - World Travel Awards 2007, pomimo, iż w stosunku do 2006 roku nastąpił spadek o około 12% to i tak liczba ta dalej przekracza milion (1 179 504 pasażerów). W dalszym ciągu czołowe miejsce przyjazdów pasażerów rejsów stanowi Ocho Rios – prawie $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$ pasażerów przy pływa do Montego Bay.

2.3. Długość pobytu

Tab.5. Długość pobytu ze względu na rodzaj zakwaterowania

Rodzaj zakwaterowania

Przeciętna długość

pobytu turystów zagranicznych (noce)

Przeciętna długość

pobytu jamajskich emigrantów (noce)

HOTEL

7.0

8.5

Wille resortowe, apartamenty

9.5

11.8

Kwatery prywatne

16.3

18.1

pozostałe

12.9

13.9

SUMA

9.8

17.3

Źródło: Ibidem, s.39.

Przeciętny turysta spędził na Jamajce 9.6 nocy. Jest to nieznacznie gorszy wynik, niż zanotowany przed rokiem, wynoszący 9.8 noclegów. Osoby, których zakwaterowanie stanowił hotel przebywali na wyspie średnio 7 dób (nocy), Ci z kolei, którzy wybrali inną formę zakwaterowania - ponad 15 dób. Długość pobytu przeciętnego Amerykanina wynosi 8 noclegów, podczas gdy Kanadyjczyków prawie o 3 noclegi więcej. Osoby przybywające

na Jamajkę z Wielkiej Brytanii, zostawali na wyspie na ponad 16 nocy. Ich dwukrotnie dłuższy w porównaniu z Amerykanami pobyt można tłumaczyć odległością wyspy od miejsca zamieszkania. Krótszy pobyt dla przeciętnego Brytyjczyka wydaje się być dużo mniej opłacalny. Z kolei długość pobytu turystów z Europy centralnej wynosił niecałe 11 dób. Jest ona zatem zbliżony do długości pobytu Kanadyjczyków. Fakt ten może dziwić, zważywszy na dużo bliższe położenie Kanady w stosunku do krajów Europy Centralnej. Jednym z powodów krótszego pobytu turystów z Europy Centralnej w porównaniu do Brytyjczyków, mogą być względy finansowe - Brytyjczycy stanowią bowiem jedną z najzamożniejszych grup w Europie. Ważną rolę mogą dla Brytyjczyków odgrywać również względy historyczne.

Tab.6. Średnia długość pobytu ze względu na regiony, wyrażona w liczbie nocy

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
U.S.A.	8.5	8.4	8.3	8.5	8.3	8.0
Kanada	13.2	14.1	12.9	11.8	11.8	10.8
Wielka Brytania	18.5	18.7	17.2	16.6	17.2	16.5
Europa	12.4	11.5	11.2	11.5	11.7	10.7
Ameryka Łacińska	9.9	9.4	8.2	9.0	8.6	8.9
Karaiby	12.9	10.9	10.2	9.1	9.3	9.5
Pozostałe	13.5	11.5	11.7	13.0	17.6	15.0
SUMA	10.2	10.2	9.9	9.8	9.8	9.6

Źródło: Ibidem, s.37.

Daje się również zauważyć tendencja do coraz krótszego pobytu na Jamajce. W latach 2002 i 2003 przeciętny czas pobytu turystów wynosił ponad 10 nocy. Od roku 2004 ilość ta spadła poniżej 10, malejąc stopniowo aż do 2007.

2.4. Cele wizyty

Rys.13. Cele przyjazdów na Jamajkę ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.6.

Zdecydowana większość, bo aż ponad $\frac{3}{4}$ turystów przyjechała na Jamajkę dla odpoczynku i rekreacji. Prawie $\frac{1}{10}$ wszystkich przyjazdów stanowiły odwiedziny krewnych i znajomych. 14.1% przyjazdów zostało odbytych w celach biznesowych oraz innych, bliżej nieokreślonych.

Rys.14. Cele przyjazdów turystów zagranicznych (po lewej) oraz jamajskich emigrantów (po prawej)

Źródło: Ibidem, s.34.

Prawie $\frac{4}{5}$ odwiedzających odbyło swoją podróż w celach turystycznych. Ten sam cel wizyty przyświecał ponad $\frac{2}{5}$ jamajskich emigrantów. Duża część tych ostatnich odbyła podróż na Jamajkę w celu odwiedzin krewnych i znajomych - niecałe 30%.

2.5. Dochody z turystyki przyjazdowej

W 2007 roku turyści zostawili na Jamajce 1.91 mld USD i w stosunku do 2006 roku jest to wynik lepszy o 2.1%. Dochody z przyjazdów turystów wynoszą 1.729 mld USD, pasażerów rejsów 114 mln USD, a przyjazdy jamajskich emigrantów wygenerowały kwotę 67 mln \$.

2.5.1. Wydatki turystów

Przeciętny turysta wydawał każdego dnia pobytu średnio 115 USD podczas gdy przeciętny pasażer rejsu o 18 USD mniej.

Rys.15. Wydatki turystów i odwiedzających jednodniowych ogółem

Źródło: Measurement of Visitor Expenditure 2007, s.18.

Rys.16. Wydatki na osobo-dobę z podziałem na miejsce pobytu

Źródło: Ibidem, s.12.

Najwięcej pieniędzy, bo aż ponad 150 USD dziennie, zostawiają turyści przebywający w Montego Bay, Negril oraz Ocho Rios. Są to bowiem najdroższe kurorty na Jamajce, do których przybywają najbardziej zamożne osoby.

Rys.17. Wydatki odwiedzających Jamajkę po raz pierwszy i podczas kolejnej wizyty

Źródło: Ibidem, s.13.

Osoby odwiedzające Jamajkę po raz pierwszy wydają średnio 156 USD podczas gdy powtórne odwiedziny wyspy powodują spadek wydatków o prawie połowę. Taka sytuacja może być związana z rezygnacją z ponownego zakupu przedmiotów o charakterze pamiątkowym czy też rezygnacją z wycieczek odbytych już uprzednio.

2.6. Środki lokomocji

Rys.18. Przyjazdy na Jamajkę z podziałem na środek transportu

Źródło: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. s.X.

Jako, że Jamajka jest wyspą i nie ma połączenia lądowego z kontynentem, turyści mogą się na nią dostać jedynie za pośrednictwem samolotu lub statku wycieczkowego. Na miejscu mogą przemieszczać się za pomocą taksówek, wypożyczonych przez siebie samochodów osobowych oraz transportu miejskiego.

Tab.7. Przyjazdy według lotów rejsowych i czarterowych

Regiony i kraje emisyjne	Loty rejsowe	Loty czarterowe
USA	1 089 401	43 131
Kanada	104 743	85 907
Europa	160 422	128 472
Pozostałe regiony	84 562	4 147
SUMA	1 439 128	261 657

Źródło: Ibidem, s.41.

Przyjazdy turystów korzystających z transportu lotniczego zanotowały liczbę 1 700 785. Większość, bo prawie 85%, to loty rejsowe, szczególnie z USA, skąd aż 96% połączeń stanowiły loty rejsowe. Jest to spowodowane bliskim położeniem USA, oraz faktem, że Amerykanie najczęściej wybierają Karaiby za cel swoich podróży co skutkuje istnieniem wielu stałych połączeń między tymi krajami. W Kanadzie oraz w Europie stosunek lotów rejsowych do czarterowych wynosi już tylko 55%.

Tab.8. Przyjazdy według statków pasażerskich z podziałem na porty i główne linie

Rejsowe linie pasażerskie	Liczba połączeń z Jamajką	Łączna liczba turystów, którzy skorzystali z rejsu danych linii na Jamajkę w 2007 roku
---------------------------	---------------------------	--

OCHO RIOS

CARNIVAL CORPORATION & PLC	146	400 937
Costa Cruises		
Holland America		
Princess Cruises		
P & O Cruises	14	22 702
NORWEGIAN CRUISES	6	13 291
ROYAL CARIBBEAN	97	303 102
POZOSTAŁE	11	9 249
RAZEM	274	749 281

MONTEGO BAY

CARNIVAL CORPORATION & PLC	68	204 344
Costa Cruises		
Princess Cruises		

P & O Cruises	20	26 734
ROYAL CARIBBEAN	55	184 824
Celebrity Cruises	2	3 151
POZOSTAŁE	8	6 529
RAZEM	153	425 582

PORT ANTONIO

8	4 641
---	-------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.47.

Łącznie, za pośrednictwem statków pasażerskich, Jamajkę w 2007 roku odwiedziło 1 179 504 osób. Największa część - 63% ogółu - przyłynęło do portu Ocho Rios, 36% do Montego Bay, Port Antonio stanowi niecały 1%. Ponad połowa rejsów odbyła się statkami spółki statków pasażerskich CARNIVAL CORPORATION & PLC.

2.7. Profile turystów przyjeżdżających na Jamajkę

Rys.19. Struktura wiekowa turystów przyjeżdżających

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.32.

Ponad 70% wszystkich odwiedzających Jamajkę to osoby w wieku od 25 do 64 lat. Jest to spowodowane przede wszystkim wyższym statusem majątkowym tych osób w porównaniu z innymi grupami, dzięki czemu mogą oni pozwolić sobie na wyjazdy na wyspę. Taka tendencja dotyczy ogółu odwiedzających jak i wszystkich, najważniejszych dla Jamajki rynków emisyjnych.

Rys.20. Struktura wiekowa turystów

Źródło: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.33.

Liczba kobiet i mężczyzn przyjeżdżających na wyspę jest porównywalna, ze wskazaniem na kobiety. Podobnie, i ten wskaźnik, osiąga zbliżone wartości w poszczególnych krajach emisyjnych.

2.7. Odwiedzane regiony

Rys.21. Struktura przyjazdów według regionów recepcji

Źródło: Ibidem, S.35.

Najwięcej przyjazdów notują 3 główne regiony turystyczne Jamajki - Ocho Rios na samym czele, zaraz za nim Montego Bay i nieco dalej Negril, które w trójkę przyjmują prawie $\frac{3}{4}$ wszystkich turystów i odwiedzających jednodniowych. Pozostała część to przyjazdy głównie do stolicy - Kingston.

Rys.22. Przyjazdy z podziałem na główne regiony recepcji w latach 2005-2007

Źródło: Ibidem, S.35.

W ciągu ostatnich 3 lat Ocho Rios wysunęło się z trzeciej pozycji na pierwszą, aby w 2007 roku wyprzedzić Montego Bay, które dotychczas notowało największą ilość przyjazdów, a które zanotowało spadek w stosunku do roku poprzedzającego, podobnie jak trzecie z kolei - Negril. Wyraźnie daje się zauważyć tendencja do coraz częstszego odwiedzania mniejszych i słabiej znanych oraz mniej rozreklamowanych miejscowości. Dzieje się to za sprawą ogromnych rozmiarów turystyki masowej jakie ta osiągnęła w przeciągu ostatnich 10 lat. Turyści coraz częściej rezygnują z największych kurortów, zastępując luksus który oferują czynnikiem kulturowym, autentycznością miejsca odwiedzanego i jego mieszkańców.

2.8. Miejsca zakwaterowania

Rys.23. Przyjazdy z podziałem na rodzaj zakwaterowania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.72.

Osoby odwiedzające Jamajkę jako miejsce swojego zakwaterowania najczęściej wybierają hotel, prawie $\frac{3}{4}$ spośród wszystkich przyjeżdżających. Co dziesiąta osoba wybiera na miejsce noclegu kwatery prywatne – jest to świetny wynik, biorąc pod uwagę, że w 2006 roku był on o 13% niższy. 16,3% wszystkich przyjeżdżających korzysta z willi resortowych i apartamentów.

W 2007 roku 1 086 664 turystów nocowało w hotelach, co jest niższym wynikiem niż w roku ubiegłym o 0,2%. Liczba wszystkich osobonocy w hotelach wyniosła 3 653 343. Średni wskaźnik zajętości pokoi hotelowych wyniósł 63,2% czyli minimalnie więcej niż w 2006 roku (62,8%).

2.9. Zatrudnienie w sektorze usług hotelarskich

Rys.24. Zatrudnienie w sektorze usług hotelarskich w poszczególnych regionach

Źródło: Annual Travel Statistic 2007, Jamaica Tourist Board. S.73.

W 2007 roku na Jamajce w sektorze usług hotelarskich było zatrudnionych 34 834 osoby, co stanowi 1,3% populacji wyspy oraz 2,8% wśród wszystkich osób zatrudnionych, przy czym 4,3% wśród wszystkich osób zatrudnionych tylko w sektorze usługowym. W regionie Montego Bay prawie $\frac{1}{3}$ wszystkich osób zatrudnionych pracuje w usługach hotelarskich. Podobnie wysokie wskaźniki zanotowały także Ocho Rios i Negril, gdzie liczba ta wynosi ponad $\frac{1}{4}$ wszystkich zatrudnionych.

ROZDZIAŁ III - RYNEK EMISJI TURYSTYCZNEJ

3.1. Jamajka jako kraj typowo recepcyjny

Rozpatrując międzynarodowy ruch turystyczny na Świecie można stwierdzić, że Jamajka należy do państw typowo, a wręcz skrajnie recepcyjnych, gdzie prawie $\frac{2}{3}$ wszystkich osób zatrudnionych jest w sektorze usług, w większości turystycznych i okołoturystycznych. Urząd statystyczny Jamajki prowadzi bogate statystyki dotyczące przyjazdów turystów na wyspę, pasażerów podróżujących statkami pasażerskimi, które zawijają do Portów w Ocho Rios, Montego Bay oraz Port Antonio. Na oficjalnej witrynie

internetowej urzędu nie ma jednak żadnych danych dotyczących turystyki wyjazdowej Jamajczyków. Takowych danych na próżno szukać również na innych oficjalnych witrynach poświęconych Jamajce jak i całemu regionowi Karaibów, zarówno o tematyce turystycznej jak i ekonomicznej, politycznej czy społeczno-kulturowej.

3.1.1. Turystyka mieszkańców Karaibów w międzynarodowym ruchu turystycznym w regionie Karaibskim

Zgodnie z danymi Karaibskiej Organizacji Turystycznej (CTO) spośród wszystkich krajów karaibskich tylko na Kajmanach zostały wyodrębnione przyjazdy Jamajczyków jako osobna grupa, stanowiąca 17 005 przyjazdów w roku 2005. W pozostałych krajach przyjazdy Jamajczyków(o ile występują) zawierają się w grupie określonej jako „pozostałe Karaiby”.

Tab.9. Udział mieszkańców Karaibów w przyjazdach w regionie Karaibskim

Kraj z regionu Karaibów	
ilość przyjazdów w 2006r. ogółem	
ilość przyjazdów w 2006r. z regionu Karaibów	
Jaki procent przyjazdów stanowią przyjazdy z regionu Karaibów	
populacja kraju	
Jaki procent populacji kraju stanowią przyjazdy z regionu Karaibów	
ANGUILLA	
	72962
	15280
	20,9%
	12500
	122,2%
ANTIGUA AND BARBUDA	
	253669
	53988
	21,3%
	80100
	67,4%
ARUBA	
	694372

	28385
	4,1%
	97500
	29,1%
BAHAMAS	
	1600112
	68861
	4,3%
	320700
	21,5%
BARBADOS	
	562558
	117469
	20,9%
	272400
	43,1%
BERMUDA	
	298973
	11226
	3,8%
	62000
	18,1%
BONAIRE*	
	62550
	2018
	3,2%
	10200
	19,8%
BRITISH VIRGIN ISLANDS**	
	304519
	65651
	21,6%
	21700
	302,5%

CAYMAN ISLANDS*

167801

20216

12,0%

43600

46,4%

CUBA

2220567

187577

8,4%

11235700

1,7%

CURACAO

234383

37934

16,2%

133400

28,4%

DOMINICA

84041

17142

20,4%

71200

24,1%

DOMINICAN REPUBLIC

3965055

937493

23,6%

9084000

10,3%

GRENADA

118654

47929

	40,4%
	104500
	45,9%
GUADELOUPE****	
	623134
	22966
	3,7%
	438800
	5,2%
GUYANA	
	113474
	28437
	25,1%
	746000
	3,8%
HAITI****	
	140492
	16051
	11,4%
	8131500
	0,2%
JAMAICA	
	1678905
	56589
	3,4%
	2649200
	2,1%
MARTINIQUE	
	503475
	66687
	13,2%
	391000
	17,1%
MEXICAN CARIBBEAN - (CANCUN)*	

	2134180
	19806
	0,9%
brak danych	
brak danych	
MONTSERRAT	
	7991
	2868
	35,9%
	4700
	61,0%
PUERTO RICO	
	1484132
	48105
	3,2%
	3895000
	1,2%
SABA	
	11012
	3614
	32,8%
	1400
	258,1%
ST EUSTATIUS	
	9585
	2389
	24,9%
	2500
	95,6%
ST KITTS AND NEVIS***	
	70565
	20964
	29,7%
	47900

	43,8%
ST LUCIA	
	302510
	78464
	25,9%
	162400
	48,3%
ST MAARTEN	
	467804
	54780
	11,7%
	33200
	165,0%
ST VINCENT AND THE GRENADINES	
	97432
	38219
	39,2%
	100600
	38,0%
SURINAME	
	152895
	22854
	14,9%
	441400
	5,2%
TRINIDAD AND TOBAGO	
	457387
	126168
	27,6%
	1294500
	9,7%
TURKS AND CAICOS ISLANDS**	
	150579
	5547

	3,7%
	26000
	21,3%
US VIRGIN ISLANDS**	
	608124
	31433
	5,2%
	111500
	28,2%
OGÓŁEM	
	19 653 892
	2 257 110
	11,5%
	40 027 100
	5,6%

Dane zaczerpnięte z roku: *-2005; **-2004; ***-2001; ****-2000. Wartości zaznaczone kolorem czerwonym stanowią przyjazdy z regionów nie wyodrębnionych w statystykach ze względu na swoją stosunkowo małą wartość, sklasyfikowanych jako „reszta Świata”, a więc liczba przyjazdów z Karaibów będzie prawdopodobnie stanowiła pewną ich część.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.onecaribbean.org/statistics/countrystats/>

W 2006 roku średnio 11,5% wszystkich przyjazdów w regionie Karaibskim stanowiły przyjazdy ich mieszkańców. Kraje Karaibskie zanotowały liczbę przyjazdów równą prawie połowie populacji swojego całego regionu, z czego średnio każde karaibskie państwo zanotowało przyjazdy w wielkości 1/20 populacji własnego kraju.

3.1.2. Próba odniesienia mobilności turystycznej mieszkańców Karaibów do mieszkańców Jamajki

Populacja Jamajki stanowi prawie 7% populacji Karaibów. Jeżeli przyjmie się, że mobilność turystyczna wszystkich społeczeństw na Karaibach przybiera podobne rozmiary można oszacować, iż 7% ze wszystkich przyjazdów z regionów Karaibów, będzie stanowiło przyjazdy Jamajczyków. Wówczas liczba ta wyniosłaby w 2006 roku 149 387 przyjazdów.

Jak podaje OTTI (Office of Travel & Tourism Industries) w roku 2006 w celach turystycznych przyjechało do Stanów Zjednoczonych 1 198 027 mieszkańców Karaibów. Żadne poszczególne państwa nie zostały wyszczególnione w statystyce. Przyjmując, podobnie jak w poprzednim przypadku, że odsetek osób przyjeżdżających jest proporcjonalny do liczby ludności kraju emitującego (przy założeniu, że mobilność turystyczna mieszkańców Karaibów i w tym przypadku będzie porównywalna) można oszacować, że liczba przyjazdów Jamajczyków do USA w 2006 roku wyniosła blisko 80 000.

3.2. Emigracja mieszkańców Jamajki jako główna forma ich międzynarodowej ruchliwości

To co jest najbardziej charakterystyczne dla społeczeństwa Jamajki to ogromna migracja ludności. Jest to pewien sposób w jaki radzą sobie obywatele tego państwa z bardzo dużym przyrostem naturalnym na wyspie. Przez kilka ostatnich dekad Jamajczycy emigrowali przede wszystkim do Stanów Zjednoczonych (gdzie jest ich obecnie około 1 miliona¹ z czego prawie połowa w samym tylko stanie Nowy Jork, spora część zamieszkuje także Florydę), Kanady (około 230 000 z czego prawie połowa w Toronto i ponad 30 000 w Brampton) oraz Wielkiej Brytanii gdzie ponad pół miliona osób na terenie całego kraju może pochwalić się jamajskimi korzeniami (z czego aż 7% ludności Londynu, kolejne 2% mieszkańców Londynu stanowi ludność o korzeniach jamajsko-brytyjskich co jest największą, mieszaną pod względem rasowym, grupą w Wielkiej Brytanii). Obecnie znaczny odsetek emigrującej jamajskiej ludności kieruje się także do innych karaibskich krajów (głównie Kuby), w region Ameryki Środkowej i Południowej (głównie do Panamy i Kolumbii), a także do Afryki (Egiptu i Etiopii).

¹ Według Amerykańskiego Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego (DHS) tylko 19 375 spośród tej grupy posiada karty stałego pobytu (U.S. Legal Permanent Resident).

ROZDZIAŁ IV - ZNACZENIE RYNKU TURYSTYCZNEGO JAMAJKI DLA POLSKI

4.1. Znaczenie rynku turystycznego Polski dla Jamajki

Zgodnie ze statystykami Jamajskiego Instytutu Statystycznego w roku 2007 Jamajkę odwiedziło 903 Polaków, czyli o 238 więcej niż rok wcześniej. Przeciętny turysta zostawił na Jamajce 115 USD (najwięcej turyści z Europy Zachodniej), czym jednak pobyt był dłuższy, tym średnie dzienne wydatki wyraźnie malały. Zakładając, że polscy turyści wybierają się na Jamajkę na okres od tygodnia do dwóch tygodni można przypuszczalnie oszacować, uśredniając ten okres do 10 dni (średni czas pobytu na Jamajce mieszkańców Europy Centralnej wyniósł 11 dni), że razem wygenerowali wpływ dla Jamajki w wysokości ponad 1mln USD. W porównaniu z kwotą 1.91 mld (1 910 000 000mln) USD którą zostawili wszyscy turyści ogółem na Jamajce w 2007 roku, jest to bardzo niewielki odsetek, jednakże wydaje się, iż Jamajski resort turystyki powinien uwzględnić grupę polskich turystów podczas promowania kraju, gdyż z roku na rok liczba ta może rosnać w bardzo szybkim tempie (36% wzrost w 2007 roku w stosunku do 2006).

W 2007 roku przyjechało do Polski 2 884 300 turystów korzystających z transportu lotniczego (18,6% wszystkich turystów) wśród których wyróżniono w statystykach 415 900 z samego tylko regionu Amerykańskiego (331 000 przyjazdów z USA, 78 000 przyjazdów z Kanady, 4 400 z Argentyny i 2 500 z Chile), 267 200 z innych krajów zamorskich oraz 28 300 z nieustalonych destynacji. Podobnie i w tym przypadku nie wykazano żadnych osobnych przyjazdów z Jamajki ani żadnego innego państwa należącego do Karaibów, będących subregionem regionu Amerykańskiego.

4.2. Przyjazdy turystów do Polski w 2007 roku

W całym 2007 roku Polskę odwiedziło 66,2 mln turystów czyli o 1,7% więcej niż przed rokiem. O prawie ¼ wzrosła liczba turystów z: Portugalii, Irlandii, Luksemburga, Norwegii, Hiszpanii, Turcji, Estonii i Belgii. Nieco mniejsza tendencja wzrostowa cechowała: Szwajcarów, Brytyjczyków, obywateli Korei Południowej, Włochów, Łotyszy, osób z Izraela, Japończyków, Australijczyków, Francuzów, turystów z Mołdawii, Danii i z Bułgarii. Niewielki wzrost zanotowały także przyjazdy Niemców. Coraz więcej osób

przyjeżdża również z krajów pozaeuropejskich, głównie z Korei Południowej i Japonii. Zanoowano jednak spadek przyjazdów Amerykanów.

4.2.1. Udział przyjazdów Jamajczyków w przyjazdach do Polski

Zgodnie ze statystykami przeprowadzonymi przez Polski Instytut Turystyki w 2007 roku, nie wykazano żadnych przyjazdów do Polski z Jamajki, które zostałyby szczególnie wyodrębnione w osobnej kategorii. Nawet w kategorii całościowo traktującej kraje zamorskie Instytut wskazuje na zbiór turystów z Australii, Japonii, Kanady, Korei Południowej i USA.

Jak zostało wykazane w rozdziale trzecim, Jamajka jest krajem zdecydowanie recepcyjnym. Jamajczycy podróżują w niewielkich ilościach, głównie w regionie Karaibów. Co roku również bardzo wielu Jamajczyków emigruje z kraju, czego nie można zaliczyć do aktywności turystycznej.

4.3. Charakterystyka przyjazdów turystów zagranicznych w 2007 roku

4.3.1. Cele przyjazdów

Rys.25. Przyjazdy turystów do Polski według podstawowych celów pobytu

Źródło: Witryna Internetowa: http://www.intur.com.pl/turysci2007_1.htm

W porównaniu do roku poprzedniego wzrosło w Polsce znaczenie turystyki biznesowej. W celach biznesowych odwiedziło Polskę prawie 27% wszystkich przyjeżdżających podczas gdy cel turystycznych zadeklarowało tylko 18%, co jest wartością mniejszą niż przed rokiem. Cele służbowe podróży deklarowali głównie turyści z Unii Europejskiej, zwłaszcza Niemcy. W odwiedziny krewnych i znajomych oraz w celu zakupów przyjechało niecałe 30% wszystkich turystów, podobnie zresztą jak przed rokiem. Co piąta osoba przekraczała granicę Polski podczas podróży tranzytowych, głównie z Litwy, Łotwy i Estonii. W celu uczestnictwa w targach, wystawach lub konferencjach przyjechało do Polski mniej osób niż przed rokiem i stanowili 8% wszystkich przyjazdów.

4.3.2. Długość pobytu

Rys.26. Długość pobytu w Polsce ogółem

Źródło: Ibidem

Średnia długość pobytu turystów odwiedzających Polskę w 2007 roku wyniosła 3 dni. Przeciętnie co piąty turysta spędzał w Polsce więcej niż 4 dni. Najdłuższe pobyty wiążą się z odwiedzinami miejsca pochodzenia, podjęciem pracy dorywczej, celami religijnymi i zdrowotnymi. Osoby przyjeżdżające w celach typowo turystycznych spędzają w Polsce średnio 5 dób (5,2 noclegu). Biznesmani i osoby przejeżdżające tranzytem oraz wyjeżdżające w celu zakupów przebywali w Polsce mniej niż 3 dni. Ta grupa generuje $\frac{3}{5}$ wszystkich przyjazdów do Polski stąd bardzo zaniża średnią długość pobytu.

4.3.3. Sposób organizacji przyjazdów

Rys.27. Organizacja przyjazdów

Źródło: Ibidem

W 2007 roku 9,3% turystów przyjeżdżających do Polski skorzystało z pomocy biur podróży w organizacji wyjazdu, a kolejne 13,7% z pośrednictwa w rezerwacji. Wśród turystów korzystających z usług biur podróży przodują kraje Unii Europejskiej. Przyjazdy samodzielnie organizowane charakteryzują głównie turystów z za wschodniej granicy Polski.

4.3.4. Baza noclegowa

Rys.28. Główne miejsca noclegów

Źródło: Ibidem

Z polskiej bazy noclegowej skorzystało w 2007 roku 4 387 400 turystów zagranicznym, udzielono im łącznie 10918 100 noclegów. Prawie połowa wszystkich turystów skorzystała

z noclegów w obiektach hotelowych. Należą do nich przede wszystkim turyści z krajów Unii Europejskiej oraz z krajów pozaeuropejskich. Dwie na pięć przyjeżdżających do Polski osób korzystało z innych niż hotele obiektów noclegowych. Byli to przede wszystkim Ukraińcy, Białorusini, Litwini oraz osoby z nowych państw członkowskich Unii. Około jednej czwartej turystów z krajów 15 UE i krajów zamorskich korzystało z noclegów u rodziny i znajomych.

4.3.5. Odwiedzane regiony (województwa)

W 2007 roku najwięcej turystów odwiedziło województwa: mazowieckie, wielkopolskie, małopolskie i dolnośląskie. W porównaniu z rokiem ubiegłym województwa: mazowieckie, lubelskie, podlaskie i śląskie przyciągnęły mniej osób, a wzrost zanotowało województwo podkarpackie.

4.3.6. Wielkość i struktura wydatków turystów w 2007 roku

Tendencja przeciętnych wydatków z większości krajów w roku 2007, podobnie jak w końcówce roku poprzedniego, ma charakter wzrostowy. Średnie wydatki na jednego turystę wynosiły w 2007 roku 250 USD. Zdecydowanie najwięcej, bo ponad 550 USD zostawiali turyści przybywający z krajów zamorskich (Australi, Japoni, Kanady, Korei Południowej i USA). Najwięcej na jeden dzień pobytu wydawali z kolei Niemcy (82 USD/dzień), Holendrzy (80 USD/dzień), Skandynawowie (77 USD/dzień), obywatele krajów zamorskich (74 USD/dzień) oraz Ukraińcy (70 USD/dzień).

Rys.29. Rozkład wydatków turystów w 2007 roku według celu podróży

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: http://www.intur.com.pl/turysci2007_1.htm

Polska zanotowała największe wpływy od osób przyjeżdżających w celach zdrowotnych (475 USD na osobę) oraz w celu zakupów na własne potrzeby. Dużo pieniędzy pozostawiły także osoby przybyłe w celach biznesowych, a także uczestnicy kongresów i konferencji. Osoby podróżujące tranzytem wydały przeciętnie tylko 150 USD co stanowi najniższy wynik. Średnie wydatki przypadają na osoby odwiedzające Polskę w celach typowo turystycznych oraz przyjeżdżające do krewnych i znajomych. Uwzględniając rodzaj zakwaterowania najwięcej wydały osoby korzystające z noclegów w hotelach, motelach i pensjonatach. Rys.30. Struktura wydatków turystów i odwiedzających

jednodniowych w 2007 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: http://www.intur.com.pl/turysci2007_1.htm

Odwiedzający jednodniowi wydawali średnio 120 USD na osobę. W tej grupie nierezydentów zdecydowanie najwyższe wydatki deklarowali w badanym okresie Ukraińcy i Białorusini. Jest to spowodowane sąsiedzkim usytuowaniem obydwu krajów względem Polski, co umożliwia ich obywatelom wyjazdy głównie na zakupy zarówno na własne potrzeby, jak i w celu odsprzedaży, stanowiące razem prawie 60% wszystkich ich wydatków. Zakupy na własne potrzeby stanowiły podobnie największy procent w u osób korzystających z noclegów. 60% ich wszystkich wydatków rozkłada się po równo na usługi noclegowe, wyżywienie i transport.

4.4. Kraje emitujące najwięcej turystów do Polski, a wysokość PKB. Podsumowanie

98% wszystkich przyjazdów (w tym turystycznych) do Polski generują państwa Unii Europejskiej, a przede wszystkim Niemcy, Czechy, Słowacja i Litwa, oraz Rosja, Ukraina i Białoruś.

Ryc.31. Porównanie wartości PKB przypadająca na jednego mieszkańca w krajach generujących Polsce najwięcej turystów z Jamajką oraz w Polskę

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://pl.wikipedia.org/htm> (dane z poszczególnych krajów)

Biorąc pod uwagę wysokość PKB przypadającego na jednego mieszkańca, Litwa, Białoruś i Ukraina, których PKB na jednego mieszkańca jest średnio 3 razy niższe niż obywateli Jamajki, wygenerowały Polsce w 2007 roku 10 696 900 przyjazdów. Były to jednak głównie krótkie pobyty, zazwyczaj nie przekraczające 3 dni przyjazdy na zakupy oraz podróże tranzytem. Biorąc pod uwagę, że kraje te są bezpośrednimi sąsiadami Polski, nie wydaje się zatem, aby Jamajczycy pomimo tego, iż ich PKB przypadające na osobę jest prawie trzykrotnie wyższe, byli skłonni wybierać Polskę na miejsce swoich wakacji. Ich prawdopodobne cele wizyty mogłyby mieć raczej charakter biznesowy (np. specjalistyczne targi, kongresy), odwiedzin krewnych i znajomych. Typowa turystyka stanowiłaby wyjątki. Wydaje się to jednak być jednocześnie tak znikomym procentem wśród przyjazdów obywateli innych państw, że wszelka promocja Polski na rynku Jamajki kierująca ofertę turystyczną Polaków do Jamajczyków byłaby prawdopodobnie bezcelowa i nieopłacalna

biorąc pod uwagę przede wszystkim bardzo odległe położenie od siebie tych dwóch państw (prawie 9 tys. km w linii prostej), co powoduje wyjątkowo wysokie koszty podróży. Kolejnym argumentem przemawiającym na niekorzyść Polski jest obecność dużo bardziej konkurencyjnych pod względem turystycznym krajów położonych w niewielkiej odległości od Jamajki (np. USA, Meksyk, Chile, jak również chociażby kraje Europy Zachodniej). Innym czynnikiem przemawiającym za tym, że rynek turystyczny Jamajki ma

minimalne znaczenie dla Polski stanowi fakt, że kraje zamorskie wygenerowały tylko niecałe 2% przyjazdów do Polski, wśród których przede wszystkim wyróżniono Australię, Japonię, Kanadę, Koreę Południową oraz USA co tylko potwierdza jak przypuszczalnie mały udział mogą stanowić obywatele Jamajki.

ZAKOŃCZENIE

Rynek Jamajki jest bardzo silnie uzależniony od turystyki. Stale zwiększająca się liczba turystów, generuje wyspie olbrzymie dochody, które stanowią podstawę jej funkcjonowania, a sama turystyka jedną z jej podstawowych gałęzi gospodarki. Dzięki swojemu dogodnemu położeniu w samym centrum Karaibów oraz niezwykle szerokiej i zróżnicowanej ofercie turystycznej, skierowanej do poszczególnych segmentów, stanowi wyjątkowo silną konkurencję dla innych wypoczynkowych destynacji świata.

Najważniejszymi rynkami emitującymi turystów są dla wyspy: Stany Zjednoczone, Kanada oraz Europa Zachodnia. Ta tendencja nie powinna ulegać większym zmianom w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Prężnie działające Ministerstwo Turystyki z roku na rok przyczynia się do coraz lepszego przystosowania wyspy do przyjęcia maksymalnej liczby odwiedzających. Powstają dziesiątki szczegółowych raportów dotyczących turystyki przyjazdowej na wyspę, które służą pomocą przede wszystkim nowym inwestorom oraz turoperatorom, przygotowującym wczasy dla turystów. Doskonała promocja i reklama kraju na arenie międzynarodowej jest jedną z jego najmocniejszych stron, kreując markę Jamajki utożsamianą z najwyższą jakością. Ze względu na praktyczny brak typowej turystyki wyjazdowej obywatele Jamajki nie są ważnym czynnikiem kształtującym wielkość turystyki przyjazdowej dla większości krajów i regionów. Pomimo tak dobrze prosperującego rynku turystycznego na Jamajce występuje wysoki współczynnik bezrobocia i przestępczości. Bieda zmusza wielu mieszkańców do emigracji z kraju.

Bibliografia

Kruczek Z., Zarys Geografii Turystycznej - kraje pozaeuropejskie, wyd. Proksenia, Kraków 2004, s. 106 -108.

Geografia Turystyczna Świata, pod red. Warszńska J., cz.2, wyd. PWN, Warszawa 2001, s.324 - 325.

Wielka Encyklopedia PWN, wyd. PWN, Warszawa 2002, s.376 - 378.

Podróże Marzeń – Jamajka, pod red. Zaborowska J., wyd. Mediaprofit Sp. z o. o., Warszawa 2006.

Annual Travel Statistics 2007, Jamaica Tourist Board.

Measurement of Visitor Expenditure in Jamaica 2006, Jamaica Tourist Board.

Annual Flow Report - DHS Office of Immigration Statistics.

Office of Travel and Tourism Industries - 2007 Market Profile: Caribbean.

Cruise Ship Passenger Satisfaction Survey 2007.

Witryny internetowe

<http://www.statinja.com> - oficjalna strona Urzędu Statystycznego Jamajki

<http://www.jtbonline.org> - oficjalna strona Jamaica Tourist Board zajmującej się statystyką w turystyce

<http://www.onecaribbean.org> - oficjalna strona Karaibskiej Organizacji Turystycznej

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/jm.html> - szczegółowe dane liczbowe dotyczące Jamajki, opracowane przez CIA

<http://www.caricom.org/> - strona CARICOMu - Karaibskiej Wspólnoty i Wspólnego Rynku

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Jamajka> - Jamajka w wikipedii (internetowej encyklopedii)

http://en.wikipedia.org/wiki/Jamaican_diaspora#Canada - Jamajska diaspora

http://www.travelandtourisminfo.com/Jamaica_Travel/Jamaica_Tourism_Attractions_Caribbean.asp - strona poświęcona atrakcjom turystycznym na świecie

<http://www.wakacjeprzewodnikiem.pl/ameryka-polnocna/jamajka-przewodnik.html> - internetowy przewodnik po Jamajce

<http://przewodnik.onet.pl/1147,2,info.html> - najważniejsze fakty dotyczące Jamajki

<http://www.dhs.gov/xinfo/share/publications/> - strona Amerykańskiego Departamentu Bezpieczeństwa (dane o emigrantach w USA)

<http://www.jamaicatradeandinvest.org/> - strona poświęcona inwestycjom na Jamajce i możliwości, które daje w tym zakresie wyspa

http://www.jis.gov.jm/indus_tourism/index.asp - oficjalna strona Ministerstwa Turystyki na Jamajce

Spis rysunków

Rys.1. Mapa Karaibów, s. 7

Rys.2. Mapa Jamajki, s. 7

Rys.3. Struktura płci mieszkańców Jamajki w 2008 roku, s. 9

Rys.4. Struktura wiekowa mieszkańców Jamajki w 2008 roku, s. 10

Rys.5. Udział w PKB w 2008 roku, s. 11

Rys.6. Struktura zatrudnionych w 2008 roku, s. 12

Rys.7. Przyjazdy turystów zagranicznych (w mln) z podziałem na główne regiony emisyjne w latach 2000, 2005-2007, s. 21

Rys.8. Przyjazdy turystów zagranicznych na Karaiby(w mln) w latach 2003-2007, s. 22

Rys.9. Struktura przyjazdów na Jamajkę, s. 24

Rys. 10. Miesięczny rozkład liczby przyjazdów w latach 2003-2007, s. 25

Rys.11. Przyjazdy na Jamajkę z podziałem na rynki emisyjne w latach 2005-2007, s. 26

Rys.12. Struktura przyjazdów w 2007 roku z podziałem na rynki emitujące, s. 28

Rys.13. Cele przyjazdów na Jamajkę ogółem, s. 31

Rys.14. Cele przyjazdów turystów zagranicznych oraz jamajskich emigrantów, s. 31

Rys.15. Wydatki turystów i odwiedzających jednodniowych ogółem, s. 32

- Rys.16. Wydatki na osobo-dobę z podziałem na miejsce pobytu, s. 33
- Rys.17. Wydatki odwiedzających Jamajkę po raz pierwszy i podczas kolejnej wizyty, s. 33
- Rys.18. Przyjazdy na Jamajkę z podziałem na środek transportu, s. 34
- Rys.19. Struktura wiekowa turystów przyjeżdżających, s. 36
- Rys.20. Struktura wiekowa turystów, s. 36
- Rys.21. Struktura przyjazdów według regionów recepcji, s. 37
- Rys.22. Przyjazdy z podziałem na główne regiony recepcji w latach 2005-2007, s. 38
- Rys.23. Przyjazdy z podziałem na rodzaj zakwaterowania, s. 38
- Rys.24. Zatrudnienie w sektorze usług hotelarskich w poszczególnych regionach, s. 39
- Rys.25. Przyjazdy turystów do Polski według podstawowych celów pobytu, s. 44
- Rys.26. Długość pobytu w Polsce ogółem, s. 45
- Rys.27. Organizacja przyjazdów, s. 46
- Rys.28. Główne miejsca noclegów, s. 46
- Rys.29. Rozkład wydatków turystów w 2007 roku według celu podróży, s. 47
- Rys.30. Struktura wydatków turystów i odwiedzających jednodniowych w 2007, s. 48
- Ryc.31. Porównanie wartości PKB przypadająca na jednego mieszkańca w krajach, s. 49
generujących Polsce najwięcej turystów z Jamajką oraz w Polską
- Rys.32. Mapa - główne uprawy na Jamajce w 1968 roku, s. 53
- Rys.33. Mapa - główne gałęzie przemysłu na Jamajce w 1968 roku, s. 54
- Rys.34. Flaga i herb Jamajki, s. 54

Spis tabel

- Tab.1. Podstawowe informacje o Jamajce, s. 8
- Tab.2. Jamajskie Święta, imprezy i festiwale, s. 18

Tab.3. Pasażerowie rejsów z podziałem na wybrane wyspy z regionu Karaibów, s. 23

Tab.4. Regiony i kraje emitujące turystów, s. 26

Tab.5. Długość pobytu ze względu na rodzaj zakwaterowania, s. 29

Tab.6. Średnia długość pobytu ze względu na regiony, wyrażona w liczbie nocy, s. 30

Tab.7. Przyjazdy według lotów rejsowych i czarterowych, s. 34

Tab.8. Przyjazdy według statków pasażerskich z podziałem na porty i główne linie, s. 35

Tab.9. Udział mieszkańców Karaibów w przyjazdach w regionie Karaibskim, s. 40

Załączniki

Rys.32. Mapa - główne uprawy na Jamajce w 1968 roku

Źródło: Witryna Internetowa: http://map.primorye.ru/raster/maps/americas/jamaica_ag_1968.jpg

Rys.33. Mapa - główne gałęzie przemysłu na Jamajce w 1968 roku

Źródło: Witryna Internetowa: http://map.primorye.ru/raster/maps/americas/jamaica_industry_1968.jpg

Rys.34. Flaga i herb Jamajki

Źródło: Witryna Internetowa:

http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Flag_of_Jamaica.svg&filetimestamp=20060924120454;

<http://pl.wikipedia.org/w/index.php?>

[title=Plik:Coat_of_Arms_of_Jamaica.svg&filetimestamp=20080117153254](http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Coat_of_Arms_of_Jamaica.svg&filetimestamp=20080117153254)

„Wyrażam zgodę na opublikowanie wykonanego przeze mnie projektu na stronie AWF Kraków. Oświadczam, że został on wykonany zgodnie z obowiązującymi zasadami i nie narusza niczyich praw autorskich”

